

Ha bejárjuk Európát, azt találjuk, hogy az emberek mindennapi élete alapjában véve mindenütt nagyon hasonló. Mindenesetre találkozunk karakterisztikus helyi szokásokkal, más és más apró jellemvonások, eltérések különböztetik meg a magyar átlagember életmódját és szokásait, teszem a franciától, a németétől, az olasztól, hanem azért a legtávolabb eső európai országba vetődött utas is

Baktay Ervin 3

AZ INDIAI ÉLET

hamarosan kitanulhatja ezeket az eltéréseket, könnyen alkalmazkodhatik hozzájuk és rövid idő alatt rájön, hogy odahaza megszokott életmódját eleyneszően csekély módosításokkal ott az idegenben is folytathatja.

Másképpen áll azonban a dolog, ha elhagyjuk a jó(?) öreg Európa földjét és más égöv alatt másfajtajú emberek közt ütjük fel a sátorfánkat. „Szu-
eztől keletre” minden megváltozik – másképpen süt a nap, másképpen esik az eső, más eljárásokkal adóztatja földjét a gazdálkodó, más a ruházkodás, más az időbeosztás, más a mindennapi eledel. Az egész élet új, szokatlan képet ölt, s ehhez alkalmazkodni kell, hiszen megváltoztathatatlan természeti törvények hozták létre a szokásokat, amelyek itt is – mint mindenütt – évezredek tapasztalatok és gyakorlati kísérletezések eredményei.

Az indiai ház belső életéről mondok ma el egyetmást. Itt is különbség van az előkelő, a jómódú, az egyszerű s a szegény otthon élete közt. De a legjellemzőbb itt is, mint minden táján a világnak, az átlagos középosztálybeli ember háza. Ebben megtalálhatjuk a kulturált ember szokásait éppúgy, mint az egyszerű nép, az átlag életére jellemző vonásokat.

Az indiai középosztály nagyon heterogén elemekből áll. Elsősorban is faji, aztán vallási szempontból is tagolódik, s az egyes csoportok közt meglehetősen eltérés mutatkozik életmód és szokások tekintetében. Az angol hivatalnok, tiszt vagy kereskedő, s az indusok közül azok, akik körülbelül az előbb említettekkel azonos társadalmi pozíciót foglalják el, nagy vonásokban egyformán élnek. De részletkérdésekben mégis más az Indiában élő európai és az indus bennszülött úr otthona, nem is beszélve arról, hogy az indusok egyes csoportjainak, a hindúknak, a mohamedánoknak a szikheknek stb. szintén megvannak a maguk külön sajátosságai, amelyek mindennapi életükben és otthonukban is megnyilvánulnak. De vannak dolgok, amelyek mégis mindnyájuknál hasonlóak, s az alábbiakban elsősorban ezekről lesz szó.

Ahol a mi kánikulánk csak enyhe tavasz

Indiában, kivéve néhány nagyvárost, a csak némileg is tehető ember nem lakik bérházban, hanem a saját otthonában, amelyet nem oszt meg idegen

családokkal. Ez áll úgy az európaiakra, mint a bennszülöttekre. Talán erre vezethető vissza az az India szerte általános szokás, hogy a házakat nem számozzák, hanem nevekkal látják el. Bombayban, Kalkuttában és még egypár nagyvárosban vannak ugyan házszámok, de a lakosság alig használja ezeket: még a levelek címzésén sem szokták megadni a házszámot.

A postás úgyis minden házat és minden lakót ismer a maga körzetében, az ő dolga, hogy a levelet a címzetthez juttassa. Csak a ház neve fontos: Mubarak Manzil, The Holme, stb., aszerint, hogy a tulajdonos fantáziája milyen hangzatos névvel látta el a házat.

Az indiai családi ház, akár európai, akár indus a lakója, a tipikus *bangaló* (bungalow) mintájára épült, akár egy, akár három vagy tizenkét szobás. Szellős nyitott verandák környezik csaknem minden oldalról, vagy úgy építik, hogy az utcára, vagy kertre nyíló helyiségek megannyi verandává alakíthatók, ha az összes ablakokat kinyitják. Ezt érthető is olyan világban, ahol az év legnagyobb részében akkora a hőség, hogy a hazai kánikula enyhe tavasz hozzá képest. A klímához alkalmazkodik természetesen a ruházkodás is. Az indusok amúgy is könnyű ruhát viselnek: térdig érő, rendesen fehér ingféléit és testhezálló vászonnadrágot, a *pajdzsámát*, amitől az angolok a pyjama ötletét és nevét vették. Az alapöltözékhez *pagrí* (turbán), vagy különböző formájú, kis sapka járul. Az angolok a nagy melegek idején könnyű sportkabátot és térdig érő bő vászonnadrágot viselnek, természetesen az elengedhetetlen *solar topee*, a trópusi sisak kíséretében. Csak éppen vacsora idején, vagy este a klubban nem engedik el a szmokingot: ha öt perc alatt harmonikássá izzadják is a gallért, ez hozzá tartozik a gentleman nehéz kötelességéhez.

Az indus nők ruhái

A nők öltözéke, mint mindenütt, rendesen festőibb a férfiakénál. Az európai hölgyek párizsi divat szerint öltöznek, csak éppen az anyag könnyebb és alkalmazkodik a klímához. A kasmíri selyem szép, tartós és könnyű. *Az indus nők ruházkodása azonban túltesz szépségben a fehér hölgyek lelegegánsabb toalettjein is.* Pedig nem divatos. *Körülbelül ma is ugyanolyan, mint amilyen ezer évvel ezelőtt volt:* a fő ruhadarab a négy-hat méter hosszú *szári*, egy nagy, négyszögletes, színes vagy aranyhímzésű szegéllyel ellátott kelmedarab, amelyet többszörösen testük köré csavarnak a nők s a végét átvetik a fejükön. Utánozhatatlan ötletességgel és eleganciával ötlük magukra és viselik ezt az alapjában véve egyszerű köntöst, amely a régi görög és római hölgyek *himationjára* és *pallájára* emlékeztet. A régi szokásokhoz ragaszkodó muzulmán nők azonban már kevésbé kecses látványt nyújtanak. Azaz, meglehet, odahaza ők is csinosan és ízlésesen jelennek meg, de a próféta parancsa ettől a kellemes látványtól megfosztja azokat, akik csak az utcán láthatják őket. *Nincs kétségbeejtőbb női viselet* (azt hiszem, a mi asszonyaink s lányaink

inkább nem mozdulnának ki hazulról, semhogy magukra öltsek), *a mohamedán nők utcai ruhájánál*. Mintha hatalmas fehér sátort borítottak volna rájuk, amely tetőtől talpig eltakarja alakjukat. A török vagy arab nők legalább valami keveset sejtetni engednek alakjuk körvonalából és csak az arcukat takarják el – de szemük szabadon villog a fátyol fölött és az sokat pótol. Hanem az indiai mohamedánok úgy látszik ortodoxabbak, vagy féltékenyebbek: nőiket földig érő vászonburával takarják le, amelyen csak két kerek nyílás szolgál ablak gyanánt –, *de azért nem lehet látni a szemeket, mert a két kis ablakot is sűrű fátyolkelmével vonják be*. Hát az bizonyos, hogy a próféta óhajának alaposan eleget tesznek ezzel a ruházattal – a legvetemültebb férfinek sem jutna eszébe, hogy visszaforduljon az ilyen módon öltözött nő után, hiszen még csak sejtetni sem lehet, vajon tizenöt éves hajadon, vagy nyolcvanéves matróna rejtőzik-e az irigy lepel alatt. 5

Az indiai cselédség sohasem lakik egy házban gazdáival, külön személyzeti ház járul minden magában álló indiai úriházhhoz. Igaz, hogy Indiában másképpen élnek a „háztartási alkalmazottak”, mint Európában. A személyzet családotól él a háznál, de ez nem jelenti szükségképpen azt, hogy valamely alkalmazott családjának tagjai is szolgáljanak. Az indiai szolga vagy szakács felesége és gyermekei nem tartoznak a személyzethez, de megszokott és természetes dolog, hogy ők is helyet kapjanak annál a háznál, ahol a családfő szolgál. Eszerint az indiai úriház személyzeti épületében, ha a háznak pl. hat tagból álló szolgáló-személyzete van, legalább 20–24 ember lakik. Az indiai háztartási alkalmazott csak fizetést kap, élelméről maga gondolkodik. A fizetéshez járul az ünneplő libéria is; fehér turbán, fehér nadrág és térdig érő fehér kabát, széles színes övvel, amelyen rendszeren a ház urának monogramja díszel. A cipő már az alkalmazott privát gondja: ugyanis *indus szolga nem lép be a házba másképp, csak mezítláb*. Ez ősi szokás, amelyen még a legelőkelőbb angol úr sem változtathatott, a legnagyobb reform csak annyi lehet, hogy a szolga harisnyában jár-kél a ház belsejében. De ez is igen ritka dolog, az átlagos szokás az, hogy a legelegánsabb háznál és a *legnagyvilágibb vacsora estén is a szolgálk mezítláb lépnek be a házba, vagy szolgálják fel az étkeket*. A ház küszöbe előtt sorakoznak a lábbelik: az indus szolga ott hagyja papucsát, mikor belép, és megint belebujtatja lábát, mikor kimegy. Az újdonsült európainak eleinte szokatlan a mezítlábos szolgasereg látványa (képzeljük csak el, hogy odahaza valamely előkelő háznál például estély alkalmával az inasok mezítláb sétálnának körül a húsítőkkel!), de tagadhatatlan előnyei is vannak ennek a szokásnak. A személyzet nesztelenül jön-megy, mintha kísértetek szolgálának ki.

A háztartási alkalmazottak

Az indiai ház szolgaszemélyzete meglehetősen nagyszámú. Akinek társadalmi állásánál és jövedelménél fogva Európában legfeljebb két alkalmazottra (mondjuk szakácsnőre és szobalányra) telnek, annak Indiában legalább öt-hat tagú személyzetet kell tartania. Igaz, hogy öt-hat cseléd itt nem jelent nagyobb költséget, mint pl. Pesten kettő, hiszen élelemről nem kell számukra gondoskodni. Még a szakács sem eszi azt a kosztot, amit maga készített el gazdája számára (természetesen, a nyersanyagból való lopás más lapra tartozik), Ennek az oka rendesen az, hogy *a szakács, aki hindú vagy mohamedán, vallási elvek alapján nem eheti ugyanazt a kasztot, mint urai, akik többnyire más kaszthoz vagy felekezethez tartoznak.* Lám, nálunk a kasztrendszer és az egyes vallásfelekezetek közt fennálló korlátokat az elmaradottság jelének tartják –, pedig hány magyar háziasszony fogadná el boldogan ezt az indiai rendszert.

Hogyan takarítanak Indiában

Annak, hogy az indiai úriháiban oly sok szolgára van szükség, az az oka, hogy mindegyik szolga csak egy bizonyos meghatározott munkakörre vállalkozik. Csak a legújabb időkben sikerült néhány háiban (de távolról sem általánosan), bevezetni azt a rendet, hogy ugyanaz az ember, aki pl. a lakást takarítja, az asztalnál is felszolgáljon. Rendesen külön személyzet van erre is, meg arra is, még pedig nem csak egy-egy legény, hanem *legalábbis kettő a takarításra és ugyanennyi a felszolgálásra.* Sőt még a takarítást sem végzik el egészében az erre hivatott szolgák: ők rendszerint csak a „magasabb régiókban” tisztogatnak –, a padló és a mellékhelyiségek tisztántartását már oly alantas munkának tekintik, amit csak a *scavenger* (söprögető) kaszthoz tartozó egyének végezhetnek el. Így hát a takarítás a következőképpen történik; először jönnek a szolgák és rendbe hozzák a szobát, aztán, esetleg egy óra múlva, de semmi esetre sem egyidejűleg a szolgák munkájával, megjelenik a söprögető (többnyire asszony), letérdel és tisztába hozza a padlót, még álmában sem gondolva arra a vakmerőségre, hogy a padlónál magasabban levő dolgokhoz hozzányúljon. A tehetősebb urak házaiban rendesen van egy *khánszámá* (házvezető) is, aki a személyzetre felügyel és a gazda parancsait átveszi.

Az indus szolga általában véve nagyon hűséges és becsületes. Itt-ott ugyan talán elemel valami apróságot, de ha az ember rövidesen észreveszi a hiányt és kérdőre vonja az ipsét, akkor ez rendesen pár perc múlva már hozza is a keresett holmit, azzal a megjegyzéssel, hogy a szemétkben találta, ahová nyilván tévedésből került. De, ismétlem, *az indus szolgák messze túltesznek hűség és megbízhatóság dolgában az európaiakon,* körülbelül olyanok, mint az ötven-hatvan év előtti magyar cselédség volt, amely szinte a családhoz

tartozónak tekintette és mindenben azonosította magát a ház érdekeivel, ahol szolgált. (Én nem tudom, de így mondogatják ezt nagyapáink és nagyanyáink).

A szakács nagy úr: a mosogatást nem vállalja és az urak ebédje után visszavonul otthonába, hogy elfogyassa azt az ebédet, amelyet a felesége főzött számára. A legtöbb szakács a muzulmánok közül kerül ki, kivéve természetesen a hithű hindú házakat, mert az igazi *szanátana* hindú nem nyúl olyan eledelhez, amelyet másfajta, vagy akár csak más kaszthoz tartozó ember főzött. Ez különben is érdekes jelenség: modern, művelt hindúkkal találkozhatunk, akik azért mégis ragaszkodnak ehhez a szokáshoz. Egy előkelő hindú házában (miniszter az illető), találkoztam egy nagyműveltségű, rendkívül finom modorú és igazán kulturált bráhmána orvossal. A ház urának egyik legrégebbi és legjobb barátja, de azért, mikor mi vacsorához ültünk, ő hazament vacsorázni, azzal, hogy majd aztán megint visszajön. A házigazda, ismervén a szokásokat, nem is marasztalta. Hanem én mégis megkérdeztem a bráhmanát, miért ragaszkodik ehhez az „előítélthez” – mire kedves mosollyal így válaszolt:

– Hát igazán olyan fontos a barátságához az, hogy az ember ugyanazt egye, amit a barátja? Én azt tartom, hogy sokkal mélyebb megbecsülés és kölcsönös tisztelet alapja lehet az, ha mindenki ragaszkodik az ősei által megszentelt szokásokhoz, mert nem jó dolog hűtlenül elfordulni attól, amit apáink tiszteletben tartottak.

És csakugyan ez a bráhmána bizonyosan az életét is feláldozná barátjáért, ha arra kerülne a sor, de nem étkezne vele együtt és nem adná a lányát feleségül barátja fiához. Előttünk talán furcsának és túlzottnak tűnik az ilyesmi, de ne feledjük el, hogy nem a mi civilizációnk az egyetlen és a legrégebbi a világon – és Gándhí bizonyára bölcsen beszélt, mikor azt mondta, hogy „nem bizonyos étkezési és házassági szokások szabják meg egy-egy faj kultúrájának mértékét”.

Az indus konyha

De térjünk vissza az indiai otthonhoz. A legtöbb művelt indus ugyanolyan módon eszik, mint az európai, azzal a különbséggel, hogy a hindúk közt igen nagy a vegetáriánusok száma. Ez a hinduizmus két nagy alapelve, az *ahimszára* és a *maitrír*a vezethető vissza. Az *ahimsza* (ártalmatlanság) lényege abban áll, hogy Isten világának egységében minden élőlényt kímélni kell, a *maitrí* pedig az egyetemes szeretet és résztvevő jóindulat törvényét fejezi ki.

Mindamellét a legműveltebb indusok közt is igen sokan ragaszkodnak az étkezés ősi formájához. Az igazi indus étkezés a következőképpen történik: minden egyes étkező számára külön kitalálva hozzák az étkeket, jókora, két

arasz átmérőjű, fényesre csiszolt fémtátra meglehetősen adag főtt rizst tesznek, a tál szélén pedig kis fémcészékben sorakoznak a többi fogások: az elmaradhatatlan *dhál* (borsóféle hüvelyes), a *karí* (fűszeres, csípősen elkészített főzelékfélék, esetleg hússal), és egy külön fémtányéron a *csapáti* vagy 8 *róti* a kovásztalan, lapos kenyér, amely a lángosra emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy száraz, nem zsíros (illetve vajas, mert Indiában senki sem használ zsírt –, még a legszegényebbek is *ghí*vel, olvasztott vajjal sütnek és főznek). Az indus egyik kezébe fogja a *csapátit*, a másikkal (kanál vagy villa nélkül) belenyúl a kis fémcészébe, kimarkol egy csomó *dhált*, mi egymást, a kezével összekeveri ezt megfelelő rizsmennyiséggel és kézzel viszi az így elkészített falatot a szájához. Végül aztán édességek következnek: ebben igazán nagymesterek. A legszokatlanabb anyagokból, *burgonyából, bablisztból kitűnő süteményeket gyártanak*. Egyik legpompásabb indiai édesség az úgynevezett *barfi*: sűrűre kevert vaj, tej és cukorból készítik, rózsalajjal ízesítik és a tetejére leheletszerű vékonyra kalapált ezüstlapot (ezüstfüstöt) tesznek, amit a barfival együtt meg is esznek, a tapasztalatlan újonc nagy meglepetésére, aki eleinte nem látja be, miért egyék ő ércet is?

Magyarok Indiában

Indiában a cselédséggel csaknem kivétel nélkül az anyanyelvén kell beszélni. Még a legelőkelőbb angol is meg kell, hogy tanuljon hindusztániul, ez itt a *lingua franca*, amit úgyszólván minden indus megért. Ez meglehetősen nehézséget okoz az európaiaknak, kivéve minket, magyarokat, mert a *hindusztáni nyelvtan rendkívül hasonlít a miénkhez*, igaz, hogy ezt az előnyünket se nagyon használhatjuk ki, mert *alig hiszem, hogy egész Indiában húsznál több magyar élne*.

Pedig van Indiában egy magyar háztartás is: Szirdár Sérgilé, akit Budapesten is sokan ismernek, mert magyar nőt vett el feleségül és éveig lakott Budapesten. Apró, kis magyar sziget az ő háza India óriási tengerében: a ház előtt elhaladó járókelők ugyancsak csodálkozva kérdezhetik magukban, vajon micsoda furcsa idióma hangjai csendülnek ki a kertből – különös, ismeretlen nyelv, amely idegenségével feltűnik még India soknyelvű világában is... A ház úrnője és két kis leánya magyarul beszélnek egymás között, sőt a ház ura is, bár kissé idegenszerű kiejtéssel, de egészen jól beszéli nyelvünket, mikor azt akarja, hogy „mások ne értsék meg”. A könyvespolcokon Madách, Petőfi, Arany, Jókai, Mikszáth és újabb magyar írók könyvei sorakoznak és a muzulmán szakács jó magyaros kiejtéssel jelenti be, hogy ma túrós csusza lesz vacsorára, vagyis „*ádzs sám túróscsusza hógá*”... És, tessék elhinni, itt a világ másik oldalán, ez is nagy dolog a magyar vándornak!

(*A Magyarság Évkönyve az 1927-ik esztendőre*)